

Joanna Misztal-Konecka

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie, Polska

joannamisztal@kul.pl

ORCID: 0000-0001-8849-5447

Marcin Krajewski

Uniwersytet Warszawski, Polska

m.krajewski@wpia.uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-7601-2206

Sądowa zmiana płci osoby pozostającej w związku małżeńskim

The Judicial Gender Transition of a Married Person

Abstract: Polish law does not sufficiently regulate the issue of gender reassignment by transsexuals, but case law has developed a concept according to which it is possible to change the gender designation on a birth certificate by means of a court ruling. According to the Polish Constitution, marriage is in all cases a union between a woman and a man, and there is no doubt that a transsexual who has changed their registered gender may marry a person of their former gender. According to the prevailing view, if a transsexual is already married, it is not possible to change one's gender designation before the marriage is dissolved. The problem arises if, contrary to this view, a court rules to change the gender of a transsexual who remains married. In such a case, it is impossible to assume that a same-sex marriage is being formed, as this would be contrary to the Constitution. It is also difficult to consider that the existing marriage expires by operation of law. This article proposes a solution whereby a court ruling providing for a married person's change of gender has no legal effect.

Keywords: transsexuality, gender transition, marriage, birth certificate, effects of a court ruling

Słowa kluczowe: transseksualizm, zmiana płci, małżeństwo, akt urodzenia, skutki orzeczenia sądowego

Wprowadzenie

Z uwagi na art. 18 Konstytucji, zgodnie z którym małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny znajduje się pod ochroną i opieką RP, w literaturze zdecydowanie dominuje pogląd uznający odmienność płci partnerów za immanentną cechę

konstrukcyjną małżeństwa (tak m.in. Banaszekiewicz, 2013, s. 603; Niedośpiał, 2020, s. 118–122, 126–127; inaczej jednak Łętowska & Wolański, 2013, s. 21–25). Stanowisko o odmienności płci jako koniecznym atrybucie małżeństwa potwierdza art. 1 k.r.o., w którym ustawodawca określił przesłanki zawarcia małżeństwa. Z przepisu tego wynika niewątpliwie, że odmiennosc płci musi występować w chwili zawarcia małżeństwa, przy czym okoliczność tę ustala się na podstawie wpisów w aktach urodzenia nupturientów (Gajda, 2014, s. 90; Domański, 2024, Nb 41, 46). Małżeństwo jest dwustronnym stosunkiem prawnym, który *de lege lata* może powstać wyłącznie między mężczyzną a kobietą (Łączkowska-Porawska, 2019, s. 106–197; Domański, 2024, Nb 4), a zatem małżeństwo zawarte przez osoby tej samej płci nie istnieje i każdy, kto ma w tym interes prawny, może wystąpić z powództwem o ustalenie jego nieistnienia (Domański, 2013, s. 823).

Równocześnie zasadniczo nie budzi wątpliwości dopuszczalność zawarcia małżeństwa przez osobę, która zmieniła płeć metrykalną, przy czym w takim przypadku występuje ona jako mężczyzna lub kobieta stosownie do ostatniej adnotacji w akcie urodzenia¹. Oznacza to, że transseksualista może zawrzeć małżeństwo z osobą przynależną do jego byłej płci (Filar, 1987, s. 77; Wilk, 2009, s. 59, 63–64; Dulko i in., 1983, s. 69; Osajda, 2009, s. 188–189; Matczuk, 2012, s. 175; Domański, 2013, s. 850; Jancewicz, 2014, s. 151–153; Haberko & Agaciak, 2015, s. 132–133; Tomkiewicz, 2016, s. 100; Gajda, 2017, s. 162; Michalska & Wojcieszak, 2017, s. 214–215; Łączkowska-Porawska, 2019, s. 181–187; Kamarad, 2019, s. 70; Pytlewska, 2023, s. 61). W polskiej nauce głosu wprost krytyczne wobec tego stanowiska są odosobnione (Gromadzki, 1997, s. 73–81), choć pojawiają się poglądy, zgodnie z którymi osoba transseksualna może zawrzeć małżeństwo dopiero po zmianie zarówno płci metrykalnej, jak i po zabiegu chirurgicznym (Zieliński, 2000, s. 58; Młot, 2016, s. 206–207; Gajda, 2017, s. 163–165; Łączkowska-Porawska, 2019, s. 183; Gajda, 2024, s. 128–131)².

1 Na ogół uznaje się, że kierownik urzędu stanu cywilnego nie jest uprawniony do weryfikacji poprawności wpisu płci w akcie urodzenia, ponieważ zgodnie z art. 3 p.a.s.c. jest związany treścią aktu urodzenia, którego niezgodność z prawdą może być udowodniona jedynie w postępowaniu sądowym (tak np. Borysiak, 2014, s. 22 [art. 1, Nb 18]; Domański, 2013, s. 848; Ostojka, 2014, s. 199–201; Domański, 2024, Nb 47). Odmiennie jednak Chwyc, 1998, s. 11; Gajda, 2014, s. 90–91; Gajda, 2017, s. 163–166; Gromadzki, 1999, s. 212–214; Wenz, 2001, s. 169–170; Krajewski, 2009, s. 29; Łączkowska-Porawska, 2019, s. 183–184, którzy sugerują, by brać pod uwagę nie tylko płeć metrykalną, ale i stan faktyczny, zaś w razie wątpliwości zwrócić się w tej sprawie do sądu na podstawie art. 5 k.r.o. Gajda (2017, s. 163) uznaje wprost, że kierownik urzędu stanu cywilnego powinien odmówić przyjęcia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński od osób o odmiennych płci metrykalnej, lecz tożsamej płci biologicznej (tj. przed przeprowadzeniem chirurgicznych zabiegów dostosowawczych). Także Jędrejek, 2017, s. 49 [art. 1, Nb IV.2] wskazuje, że w razie wątpliwości co do płci nupturienta kierownik urzędu stanu cywilnego powinien odmówić przyjęcia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński.

2 Na temat orzecznictwa sądów międzynarodowych w tym zakresie zob. Łączkowska-Porawska, 2019, s. 132–136. Prawo kanoniczne nie zezwala natomiast na zawarcie małżeństwa przez osobę,

Brak wystarczającej regulacji prawnej transseksualizmu jest oczywisty na tle każdej gałęzi prawa, poczynając od prawa cywilnego, przez administracyjne, na karnym kończąc (Filar, 1987, s. 76–77; Rozentel, 1991, s. 68; Pisuliński, 1991, s. 112; Leszczyński, 1992, s. 100; Filar, 1996, s. 84; Filar, 1999, s. 192; Wilk, 2009, s. 59; Safjan, 1993, s. 90; Warylewski, 2000, s. 59–60; Daniluk, 2007, s. 71–72; Szeroczyńska, 2009, s. 280; Holewińska-Łapińska, 2010, s. 11–12; Jastrzemska, 2015, s. 7; Pańczyk, 2023, s. 301; Wawrzyniak, 2024, s. 75; Gajda, 2024, s. 138; ostrożniej jednak Zielonacki, 1988, s. 54–55). Niedostatki w tym zakresie stara się niwelować, z różnym skutkiem, orzecznictwo sądowe i doktryna. Celem niniejszego artykułu nie jest kompleksowe omówienie problematyki prawnej zmiany płci, nawet z ograniczeniem do zagadnień cywilnoprawnych. Ma on stanowić głos w dyskusji nad możliwością orzeczenia zmiany płci osoby pozostającej w związku małżeńskim, a także nad skutkami ewentualnego pozytywnego rozstrzygnięcia w tej mierze. Poza zakresem zainteresowania pozostają kwestie dotyczące rodzicielstwa osób transseksualnych, choć zwykle są one silnie związane ze związkiem małżeńskim³.

1. Ewolucja orzecznictwa sądowego w zakresie uzgodnienia płci

Z uwagi na brak regulacji ustawowych oraz rosnące zapotrzebowanie społeczne poszukiwaniem rozwiązań pozwalających na sądową zmianę płci od kilkudziesięciu lat zajmuje się przede wszystkim orzecznictwo. Pojęcie sądowej zmiany płci w tym kontekście jest rozumiane przede wszystkim jako orzeczenie skutkujące korektą oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualisty (Daniluk, 2006, s. 308; Daniluk, 2007, s. 73), a cechą charakterystyczną rozwoju orzecznictwa w tej mierze jest duża zmienność wypracowywanych koncepcji (Gromadzki, 1997, s. 66–70; Osajda, 2004, s. 147–156; Adamczyk, 2006, s. 211–225; Osajda, 2009, s. 184–185; Holewińska-Łapińska, 2010, s. 51–59; Pietrzykowski, 2012, s. 125–133; Domański, 2013, s. 839–846; Ostojka, 2014, s. 93–134; Błaszczak, 2015, s. 140–153; Rusak-Romanowska, 2016, s. 125–126; Łączkowska-Porawska, 2019, s. 164–171; Łukasiewicz, 2022, s. 18–23; Rusak-Romanowska, 2022, s. 118–121; Pietrzykowski, 2025a, s. 120–122 [art. 1, Nb 44–47]).

---

która w świetle prawa państwowego zmieniła płeć (Sobański, 2000, s. 660–664; Wenz, 2001, s. 173–175; Paździor, 2006, s. 877–881; Walencik, 2011, s. 48–52; Jancewicz, 2014, s. 153–155; Tomkiewicz, 2016, s. 102–103).

- 3 Kwestia rodzicielstwa osób transseksualnych wymaga odrębnego rozważenia, czego dowodem są niedawno analizowane dylematy związane z zakresem zainteresowania dzieci korektą płci rodzica, ustaleniem treści aktu urodzenia dziecka urodzonego przez transseksualnego mężczyznę czy możliwością ustalenia bezskuteczności uznania ojcostwa dziecka poczętego w ramach *in vitro*, dokonanego przez osobę transseksualną K/M. Szerzej zob. np. wyrok Sądu Najwyższego, 2013; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach, 2017; uchwała Sądu Najwyższego, 2020; Knyziak, 2016, s. 113–127; Kuśmirek & Sztandera, 2017, s. 275–286; Rzewuski, 2022, s. 104–113; Kwiecień-Madej, 2022, s. 239–248; Rusak-Romanowska, 2022, s. 117–132.

Początkowo w judykaturze dopuszczano sądową zmianę płci w trybie sprostowania aktu urodzenia przez ujawnienie w nim nowej płci (orzeczenie Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy, 1964), co następowało w postępowaniu nieprocesowym. W uchwale z 25 lutego 1978 r. Sąd Najwyższy, podtrzymując stanowisko o rozpoznawaniu spraw o uzgodnienie płci w postępowaniu nieprocesowym, wskazał, że w wypadku wyjątkowym sąd może sprostować akt urodzenia przez zmianę oznaczenia płci także przed dokonaniem korekcyjnego zabiegu operacyjnego zewnętrznych narządów płciowych, jeżeli cechy nowo kształtującej się płci są przeważające i stan ten jest nieodwracalny⁴. To, co zgodnie z wymienioną uchwałą miało stanowić sytuację wyjątkową, aktualnie jest zdecydowanie dominującą regułą, a do zupełnie wyjątkowych należą przypadki sądowej zmiany płci po dokonaniu zabiegu chirurgicznego (Grzejszczak, 2013, s. 22).

Na kolejnym etapie rozwoju orzecznictwa doszło do całkowitej zmiany stanowiska Sądu Najwyższego, który uznał, że występowanie transseksualizmu nie daje podstawy do sprostowania w akcie urodzenia wpisu określającego płeć (uchwała Sądu Najwyższego, 1989)⁵. Pogląd ten w istocie złągodzono z początkiem lat 90. XX wieku, wskazując, że poczucie przynależności do danej płci może być uznane za dobro osobiste człowieka (art. 23 k.c.) i jako takie podlega ochronie również w drodze powództwa o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. (postanowienie Sądu Najwyższego, 1991; uchwała Sądu Najwyższego, 1992). W rezultacie takiego postępowania zmiana płci mogła znaleźć odzwierciedlenie we wzmiance dodatkowej w akcie urodzenia (postanowienie Sądu Najwyższego, 2014). Ochrona praw powoda była zatem odąd realizowana zwykle w procesie skierowanym przeciwko rodzicom transseksualisty⁶, choć pojawiło się też stanowisko o potrzebie pozwania nierozwiedzionego małżonka oraz dzieci (wyrok Sądu Najwyższego, 2013).

Aktualnie dorobek polskiego orzecznictwa zamyka uchwała Sądu Najwyższego z 4 marca 2025 r., która przesądziła, że żądanie zmiany oznaczenia płci w akcie urodzenia podlega rozpoznaniu przez sąd w postępowaniu nieprocesowym przy zastosowaniu w drodze analogii art. 36 p.a.s.c. Zmiana oznaczenia płci w akcie urodzenia może nastąpić wyłącznie na wniosek osoby, której dotyczy ten akt. Oprócz wnioskodawcy

4 Uchwała ta spotkała się w doktrynie zarówno z aprobatą (Dulko & Imieliński, 1983, s. 518), jak i istotną krytyką – z powodu braku niezbędnej dokładności i precyzji (Sośniak, 1983, s. 515–516).

5 Stanowisko to spotkało się z rozbieżnymi ocenami w doktrynie. Zasadniczo zaaprobowali je, choć z różną argumentacją: Filar, 1990, s. 116–118 („pyrrusowe zwycięstwo”; „wylanie dziecka z kąpielą”); Radwański, 1991, s. 65–66; Rejman, 1991, s. 66–67. Krytyczne oceny przedstawili: Pisułiński, 1991, s. 112–116; Leszczyński, 1992, s. 100–102.

6 O konieczności skierowania pozwu przeciwko rodzicom przesądził Sąd Najwyższy w uchwale z 22 września 1995 r. (tak też wyrok Sądu Najwyższego, 2019). Praktyka akceptowała przez wiele lat ten kształt podmiotowy postępowania, choć wyrażane były też oceny krytyczne (zob. zwłaszcza Ignatowicz, 1996, s. 193–194).

uczestnikiem postępowania może być tylko jego małżonek. Postanowienie uwzględniające wniosek wywołuje skutki od chwili uprawomocnienia się⁷.

2. Dopuszczalność sądowej zmiany płci osoby pozostającej w małżeństwie

Przesądzenie w – prawotwórczej w swej istocie – praktyce Sądu Najwyższego, że dopuszczalne jest orzekanie o zmianie płci, nakazuje rozważyć, jaki wpływ na treść orzeczenia (niezależnie od trybu postępowania) ma pozostawanie przez zainteresowanego w związku małżeńskim⁸.

Wypowiedzi w literaturze dopuszczające sądową zmianę płci osoby pozostającej w małżeństwie są stosunkowo nieliczne, a ich uzasadnienie odwołuje się przede wszystkim do braku ustawowego zakazu (Osajda, 2009, s. 189–190; Borysiak, 2014, s. 23 [art. 1, Nb 20]; Haberko & Agaciak, 2015, s. 134; Gajda, 2017, s. 166; Michalska & Wojcieszak, 2017, s. 214; Gajda, 2024, s. 132). Wyrażono też stanowisko, że o ile pozostawanie w związku małżeńskim nie stanowi przeszkody w procesie uwzględnienia powództwa o zmianę płci, o tyle już posiadanie dzieci powinno prowadzić do oddalenia powództwa ze względu na zasady współżycia społecznego (Subkowski, 2016, s. 9).

Znacznie liczniej reprezentowany jest pogląd o braku możliwości zmiany płci metrykalnej przez osobę pozostającą w związku małżeńskim. Wskazuje się, że dopuszczenie do takiej zmiany w czasie trwania małżeństwa oznaczałoby obejście przepisów konstytucyjnych wymagających różnicy płci małżonków, co oznacza, że konieczne jest uprzednie rozwiązanie związku małżeńskiego (Zielonacki, 1988, s. 54; Radwański, 1991, s. 66; Wilk, 2009, s. 66; Haberko & Agaciak, 2015, s. 137; Jastrzeńska, 2015, s. 22–23; Michalska & Wojcieszak, 2017, s. 216; Łukasiewicz, 2022, s. 27, 30; Feliga, 2023, s. 298; Krzyżewski, 2023, s. 28–29; Wawrzyniak, 2024, s. 70). Podnosi się także, że konieczność rozwiązania małżeństwa powinna dodatkowo uświadamiać wagę podjętej decyzji co do zmiany płci i stanowić godne rozwiązanie więzów małżeńskich, zapobiegając np. sytuacjom, w których osoba transseksualna dokonywałaby „zmiany płci” bez wiedzy małżonka. Gwarantowałyby to też należyte roz-

7 Stanowisko to zaaprobował Pietrzykowski, 2025a, s. 122 [art. 1, Nb 47]. Już wcześniej powrót do trybu nieprocesowego proponowali: Pisuliński, 1991, s. 113–114; Ignatowicz, 1996, s. 193; Olczyk, 2014, s. 158–159; Ostojka, 2014, s. 181–186; Karakulski & Pyłko, 2017, s. 80; Bodio, 2023, s. 126–130; Pańczyk, 2023, s. 309–311; Krzyżewski, 2023, s. 33.

8 Wprawdzie nie są dostępne aktualne badania w tym zakresie, ale warto wskazać, że z badań Kazimierza Imielińskiego i Stanisława Dulki, przeprowadzonych w latach 80. XX wieku, wynika, że na 200 przypadków transseksualizmu 10,5% badanych zawarło związki małżeńskie przed sądową zmianą płci, przy czym w 90% małżeństwa te doczekały się dzieci. Wprawdzie wielu z badanych przed rozpoczęciem postępowania sądowego rozwiódło się, ale nie wszyscy (Imieliński & Dulko, 1987, s. 105).

strzygnięcie w przedmiocie władzy rodzicielskiej, alimentów, kwestii majątkowych (Daniluk, 2007, s. 79).

Warto przywołać także dwa nieco odmienne stanowiska: Karol Rozental (1991, s. 70) wprowadzie, co do zasady, akceptuje przesłankę niepozostawania przez transseksualistę w związku małżeńskim, jednak nie wyklucza odstępstw od tej reguły, postulując przyznanie małżonkowi statusu uczestnika postępowania i wprowadzenie dla takich wyjątkowych przypadków szczególnego przepisu, przewidującego ustanie małżeństwa z mocy prawa z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia o zmianie płci jednego z małżonków; Marek Safjan (1993, s. 89–90) wskazuje natomiast, że pozostawanie w związku małżeńskim powinno co najmniej podważać wiarygodność innych przesłanek, od których zależy rozstrzygnięcie wątpliwości, czy rzeczywiście doszło do zmiany płci. Ewentualnie, zdaniem tego badacza, okoliczność ta mogłaby zostać uznana za przesłankę stwierdzenia nadużycia prawa przez dochodzącego zmiany płci transseksualistę (podobnie Ostojka, 2014, s. 134–135).

Orzecznictwo sądowe początkowo nie kierowało większej uwagi na zagadnienie stanu cywilnego transseksualisty. W postanowieniu z 22 marca 1991 r. Sąd Najwyższy zauważył jedynie, że zmiana płci zainteresowanego może mieć znaczenie także dla praw stanu i dóbr osobistych innych osób (np. małżonka lub dzieci transseksualisty) – brak tu zatem stanowczego wykluczenia dopuszczalności zmiany płci osoby pozostającej w związku małżeńskim. Zdarzały się sprawy, gdy sądy oddalały żądanie ustalenia płci, powołując się na niedopuszczalność powstania związku dwóch mężczyzn lub dwóch kobiet (Matczuk, 2012, s. 176). Miała miejsce również sytuacja, w której sąd – nie wykazawszy zainteresowania stanem cywilnym powoda – uwzględnił żądanie zmiany płci wobec osoby pozostającej w małżeństwie (zob. stan faktyczny w sprawie, w której zapadł wyrok Sądu Najwyższego, 2013). Dopiero w wyroku z 6 grudnia 2013 r. (wyrok Sądu Najwyższego, 2013) stanowczo wskazano, że wykluczone jest orzeczenie o zmianie płci w trakcie trwania małżeństwa⁹.

Zasadniczo zbieżne stanowisko doktryny i judykatury polskiej jest jednak odmienne od zgłaszanych postulatów i niektórych decyzji podejmowanych na forum międzynarodowym¹⁰. Natomiast Europejski Trybunał Praw Człowieka w dwóch de-

9 Praktyka stosowania prawa przekonuje, że najczęściej osoby dokonujące zmiany płci uprzednio rozwiązują dotychczasowy związek małżeński (Holewińska-Lapińska, 2010, s. 41).

10 Komisarz Praw Człowieka Rady Europy (b.d., s. 9, 18) w stanowisku z 2009 r. rekomenduje, by państwa strony zrezygnowały z jakichkolwiek ograniczeń w stosunku do osób transseksualnych w zakresie konieczności rozwiązania dotychczasowego małżeństwa przed zmianą płci. Podobne rekomendacje przedstawiło Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy (2015), wskazując, że należy usunąć jakiegokolwiek ograniczenia w możliwości utrzymania dotychczasowego małżeństwa przez osobę, która zmienia płeć. Wreszcie Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (b.d.) wskazała, że rozwód nie powinien stanowić wymogu zmiany płci. Zob. też wyroki TSUE: z 26.6.2018 r., C-451/16; MB przeciwko Secretary of State for Work and Pensions; z 7 stycznia 2004 r., C-117/01; K.B. przeciwko National Health Service Pensions Agency. Szerzej zob. Osajda, 2009, s. 189–194; Paprocka, 2014, s. 28–30; Ostojka, 2014, s. 61–85; Jastrzemska, 2015, s. 10–18.

cyzjach z 28 listopada 2006 r. (skarga nr 42971/05 oraz skarga nr 35748/05) uznał, że stawianie osobie transpłciowej wymogu rozwodu w toku procedury uzgodnienia płci, jeżeli dane państwo nie uznaje małżeństw jednopłciowych, nie jest niezgodne z Konwencją Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Następnie w wyroku z 16 lipca 2014 r. (skarga nr 37359/09) Europejski Trybunał Praw Człowieka nie stwierdził naruszenia art. 8 Konwencji w związku z nakazem zmiany stanu małżeńskiego dla uznania korekty płci osoby transseksualnej, ponieważ możliwe było utrzymanie związku jako partnerskiego.

W polskiej literaturze podnosi się niekiedy, że wymaganie rozwiązania małżeństwa przed sądową korektą płci narusza art. 47 Konstytucji RP oraz art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Śledzińska-Simon, 2013a, s. 44–45; Śledzińska-Simon, 2013b, s. 168; Mazurczak, Mrowicki & Adamczewska-Stachura, 2019, s. 65)¹¹. Ze stanowiskiem tym nie sposób się jednak zgodzić, zwłaszcza w kontekście jasnego brzmienia art. 18 Konstytucji.

3. Wpływ orzeczenia o zmianie płci na małżeństwo – przegląd stanowisk

Stanowisko wykluczające możliwość orzeczenia o zmianie płci osoby pozostającej w związku małżeńskim jest zdecydowanie dominujące, większe wątpliwości budzi natomiast kwestia skutków takiego orzeczenia, gdyby zostało ono jednak wydane.

W literaturze przyjmuje się, że późniejsza zmiana płci metrykalnej nie wpływa na istnienie odmienności płci w chwili zawarcia małżeństwa, co wyklucza zastosowanie instytucji nieistnienia małżeństwa. Przesłankę różności płci ocenia się na dzień zawarcia małżeństwa (tak np. wyrok Sądu Najwyższego, 2013; Chwyć, 1998, s. 11; Haak, 1999, s. 14; Zieliński, 2000, s. 58; Wilk, 2009, s. 65; Osajda, 2009, s. 190; Gajda, 2014, s. 90; Ostojka, 2014, s. 205; Haberko & Agaciak, 2015, s. 134; Jastrzeńska, 2015, s. 21; Jędrejek, 2017, s. 49 [art. 1, Nb IV.2]; Michalska & Wojcieszak, 2017, s. 217; Gromek, 2020, s. 7 [art. 1, Nb 3]; Olczyk, 2021, s. 34–35; Łukasiewicz, 2022, s. 27–28; Wawrzyniak, 2024, s. 68). W konsekwencji związek małżeński, który na skutek zmiany płci przekształca się w jednopłciowy, nie może być traktowany jako od początku nieistniejący z powodu braku różnicy płci.

Podobnie niedopuszczalne we wskazanych okolicznościach jest unieważnienie małżeństwa, ponieważ takiej przesłanki unieważnienia, jak zmiana płci jed-

---

11 Trybunały Konstytucyjne Niemiec i Austrii uznały natomiast, że wymaganie rozwiązania małżeństwa w związku z uzgodnieniem płci osoby transseksualnej nie jest praktyką zgodną z konstytucją. Co więcej, zdaniem niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego liczba osób decydujących się na uzgodnienie płci podczas trwania małżeństwa jest tak niska, że może stanowić wyjątek od istniejących przepisów uniemożliwiających zawarcie małżeństwa jednopłciowego (szerzej zob. Jastrzeńska, 2015, s. 12, wraz z odwołaniami).

nego z małżonków, nie przewidziano (wyrok Sądu Najwyższego, 2013; Osajda, 2009, s. 191–192; Domański, 2013, s. 852; Tomkiewicz, 2016, s. 101; Gajda, 2017, s. 167–168; Łukasiewicz, 2022, s. 28; Domański, 2024, Nb 48; Wawrzyniak, 2024, s. 68–69), a w stosunku do przyczyn unieważnienia małżeństwa obowiązuje zasada *numerus clausus*. Pomimo wyrażonego jednostkowo w literaturze poglądu, że w analizowanym przypadku w rachubę mógłby wchodzić błąd co do tożsamości małżonka (Gajda, 2017, s. 168–169), stanowisko takie zasadnie nie znajduje szerszego uznania w literaturze (Haberko & Agaciak, 2015, s. 134–135; Wawrzyniak, 2024, s. 69; mniej stanowczo Michalska & Wojcieszak, 2017, s. 219–220).

Po dokonaniu metrykalnej zmiany płci nie jest oczywiście wykluczone wystąpienie przez któregokolwiek z małżonków z powodztwem o rozwód (wyrok Sądu Najwyższego, 2013; Litwin, 1965, s. 609; Krajewski, 2009, s. 30; Walencik, 2011, s. 47; Rusak-Romanowska, 2016, s. 127), jednakże wymaga to woli przynajmniej jednego z małżonków, a przecież możliwe jest, że oboje małżonkowie będą chcieli kontynuować pożycie (Jastrzemska, 2015, s. 22; Gajda, 2017, s. 167; Michalska & Wojcieszak, 2017, s. 217; Łączkowska-Porawska, 2019, s. 188; Olczyk, 2021, s. 35; Wawrzyniak, 2024, s. 69–70; Gajda, 2024, s. 135–136). Co więcej, zmiana płci sama w sobie nie jest przesłanką rozwodową i choć nie można wykluczyć, że spowoduje ona powstanie takich przesłanek, to nie musi tak się zdarzyć w każdym przypadku.

Wyrażane jest również stanowisko dopuszczające, choć oczywiście w niewielkim zakresie, funkcjonowanie w Polsce małżeństw tej samej płci, a mianowicie, gdy do zmiany płci dojdzie już po zawarciu małżeństwa, a żaden z małżonków nie wystąpi o rozwiązanie małżeństwa (Osajda, 2009, s. 193; Rusak-Romanowska, 2014, s. 96; Michalska & Wojcieszak, 2017, s. 222; Michałkiewicz-Kądziela, 2020, s. 260–261). Pewną odmianą tego rozumowania są postulaty, by w przypadku ujawnienia pozostawania w związku małżeńskim przez osobę transseksualną, która uzyskała orzeczenie o zmianie oznaczenia płci, prokurator składał wnioski o wznowienie postępowania o zmianę płci (wyrok Sądu Najwyższego, 2013; Domański, 2024, Nb 50).

Niejako na drugim biegunie sytuują się wypowiedzi, które z art. 18 Konstytucji RP wywodzą, że zmiana płci prowadzi do ustania małżeństwa z mocy samego prawa. Stwierdzenie ustania małżeństwa miałyby wówczas następować w deklaratoryjnym wyroku wydawanym na podstawie art. 189 k.p.c., a skutek w postaci ustania małżeństwa następowałby bądź *ex nunc* z datą uprawomocnienia się orzeczenia o zmianie płci (Ostojska, 2014, s. 217–223; Młot, 2016, s. 206; Gajda, 2017, s. 172–173; Pytlewska, 2023, s. 63; Gajda, 2024, s. 138), bądź też *ex tunc* (Borysiak, 2014, s. 23 [art. 1, Nb 20]; Pietrzykowski, 2025b, s. 142–143 [art. 2, Nb 6, 9]). Powództwo takie mogłoby zostać wytoczone przez prokuratora, gdyby małżonkowie pozostawali bezczynni (Subkowski, 2016, s. 9; Gromek, 2022, s. 364). W literaturze zaproponowano również rozwiązanie, zgodnie z którym małżeństwo osoby transseksualnej ulegałoby rozwiązaniu z mocy prawa, jednak małżonek i ewentualnie dzieci (w tym pozamałżeńskie) transseksualisty

zachowywałyby swój status prawny (np. w zakresie prawa spadkowego) według stanu sprzed uprawomocnienia się decyzji o „sądowej zmianie płci” (Filar, 1987, s. 77).

Równolegle – z uwagi na świadomość niedostatków obowiązującego prawa – zgłaszane były postulaty, by wprowadzić zmiany legislacyjne, zgodnie z którymi po dokonaniu sądowej zmiany płci z mocy prawa dochodziłoby *ex lege* do ustania małżeństwa. W takim przypadku jednak dzieci i współmałżonek zachowałyby swój status sprzed decyzji o zmianie płci (Filar, 1987, s. 77; Adamczyk, 2006, s. 232; Haberko & Agaciak, 2015, s. 135–136; Łączkowska-Porawska, 2019, s. 191–192). Taką regulację przyjęto np. w prawie włoskim czy czeskim (Łukasiewicz, 2022, s. 94–95, 192).

Wnioski

Przedstawiony przegląd stanowisk nie przynosi satysfakcjonujących rozwiązań. Z jednej strony trudno przyjąć, że po metrykalnej zmianie płci jednego z małżonków jako małżeństwo funkcjonuje związek osób tej samej płci uznawanej przez prawo. Podstawową przeszkodą do zaakceptowania takiej sytuacji jest oczywiście art. 18 Konstytucji RP, z którego wynika nie tylko, że płeć małżonków powinna być różna w chwili zawarcia małżeństwa, lecz także, że odmiennosc ta powinna istnieć przez cały czas jego trwania. Twór w postaci małżeństwa jednopłciowego nie jest znany polskiemu porządkowi prawnemu¹². Nieuznawanie małżeństw jednopłciowych jest zgodne z tradycją. Trudno uznać też, by naruszało jednolitą i godną ochrony europejską tendencję, ponieważ państwa europejskie – mimo współpracy w ramach Rady Europy i Unii Europejskiej – zastrzegły dla siebie daleko idący margines swobody w kształtowaniu regulacji dotyczących prawa rodzinnego. Poszanowanie życia rodzinnego i prywatności jednostki nie może iść tak daleko, by dochodziło do zagrożenia podstaw porządku społeczno-prawnego.

Na tle tej zasadniczej racji już tylko pomocnicze znaczenie mogą mieć argumenty dodatkowe, o bardziej praktycznej naturze. Dopuszczenie do powstawania małżeństw jednopłciowych w rozważanej sytuacji przy coraz bardziej liberalnej praktyce interpretowania przesłanek metrykalnej zmiany płci mogłoby prowadzić do sytuacji, w której osoba homoseksualna, pragnąca zawrzeć małżeństwo z osobą tej samej płci uznawane przez polski porządek prawny, doprowadzałaby do sądowej zmiany płci metrykalnej, aby następnie, po zawarciu małżeństwa, powrócić do swojej płci pierwotnej. Co więcej, jak wyżej wspomniano, regułą jest, że metrykalna zmiana płci następuje przed dokonaniem jakichkolwiek zmian chirurgicznych narządów

12 Z uwagi na to, że w świetle prawa obowiązującego w Polsce małżeństwa jednopłciowe są niedopuszczalne, nie jest także dopuszczalne uznanie orzeczenia sądu zagranicznego, którym stwierdzono zmianę przynależności płciowej z męskiej na żeńską oraz zmianę imienia na żeńskie, choć osoba, której dotyczy orzeczenie, pozostaje w związku małżeńskim (wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach, 2017).

płciowych transseksualisty (w praktyce zresztą zmiany te często w ogóle nie są przeprowadzane), w związku z czym nie można wykluczać wykorzystania przez niego zdolności reprodukcyjnych właściwych dla dotychczas przypisywanej płci. Oznaczałoby to, że w małżeństwie formalnie jednopłciowym może narodzić się dziecko pochodzące od małżonków. Jeżeli węzłem małżeńskim z formalnego punktu widzenia związane są dwie kobiety, dla ustalenia ojcostwa nie byłoby oczywiste wykorzystanie instytucji domniemania ojcostwa męża matki, gdyż nie jest jasne, czy kobieta może być uznana za męża w świetle art. 62 § 1 k.r.o.

Z drugiej strony, z praktycznego punktu widzenia, jeszcze trudniejsze do akceptacji jest stanowisko, zgodne z którym sądowa zmiana płci jednego z małżonków prowadzi do ustania małżeństwa z mocy prawa. Dla przyjęcia takiego wniosku brakuje przede wszystkim jednoznacznej podstawy prawnej. Skutki ustania małżeństwa w takim przypadku byłyby też bardzo dolegliwe zarówno dla małżonków, jak i potencjalnie dla innych osób. Dolegliwość ta najbardziej dawałaby się we znaki, gdyby przyjąć, że małżeństwo ustaje *ex tunc*. W takim wypadku otwierałaby się kwestia pochodzenia dzieci uznawanych dotąd za pochodzące od małżonków, gdyż przyjęcie, że małżeństwo nigdy nie istniało, sprawia, iż niemożliwe jest stosowanie domniemania ojcostwa męża matki. Poważne perturbacje mogłyby również wiązać się z uznaniem, że między rzekomymi małżonkami nigdy nie istniał ustrój wspólności ustawowej, którego istnienie do tej pory było zapewne zakładane zarówno przez rzekomych małżonków, jak i przez osoby trzecie. Nawet jednak uznanie, że małżeństwo ustaje ze skutkiem *ex nunc*, rodziłoby negatywne konsekwencje. Nie następowałyby wówczas skutki rozwodu ani unieważnienia małżeństwa, w związku z czym nie byłoby np. podstaw do powstania obowiązku alimentacyjnego między byłymi małżonkami (w art. 60 k.r.o. mowa o „małżonku rozwiedzionym”, a na podstawie art. 21 k.r.o. przepis ten stosuje się odpowiednio w przypadku unieważnienia małżeństwa). Nie byłoby też orzeczenia sądowego, w którym sąd mógłby kompleksowo rozstrzygnąć o kwestiach, o których rozstrzyga w przypadku rozwodu i unieważnienia małżeństwa (o władzy rodzicielskiej, kontaktach z dziećmi, ponoszeniu kosztów utrzymania wspólnych dzieci, sposobie korzystania ze wspólnie zajmowanego mieszkania). Wszystko to musiałyby być przedmiotem osobnych postępowań.

W naszej ocenie niemożliwość uznania istnienia małżeństwa jednopłciowego, a także brak podstaw do przyjęcia, że małżeństwo ustaje w razie orzeczenia o zmianie płci metrykalnej małżonka, prowadzą łącznie do wniosku, iż orzeczenie sądu o sprostowaniu aktu urodzenia transseksualisty pozostającego w związku małżeńskim – nawet mimo prawomocności – nie może wywołać skutku prawnego.

Orzeczenie takie byłoby orzeczeniem bezużytecznym na skutek rażącej sprzeczności z polskim porządkiem prawnym. Sama konstrukcja „orzeczenia bezużytecz-

nego” lub „orzeczenia beзуżytecznie wydanego” (*sententia inutiliter data*)¹³ swoje początki wydaje się mieć w prawie rzymskim, gdzie uznano, iż orzeczenie o dziale spadku wydane bez udziału wszystkich współspadkobierców nie wywołuje skutków prawnych¹⁴. Szerszych rozważań dotyczących tej instytucji prawnicy rzymscy nie pozostawili, odżyła ona jednak w nauce włoskiej i została przeszczepiona na grunt polski (Broniewicz, 2007, s. 14–18; Gapska, 2009, s. 87; Michalska-Marciniak, 2011, s. 109; Gudowski, 2018, s. 86–87; Błaszczak, 2021, s. 393; Forystek, 2022, s. 113; Olaś, 2023, s. 31; wyrok Sądu Najwyższego, 2023)¹⁵.

W polskiej (i włoskiej) literaturze zwykle wiąże się beзуżyteczność orzeczenia z sytuacją, w której w procesie nie brali udziału wszyscy współuczestnicy konieczni, a sąd mimo to uwzględnił powództwo. Wyrok wydany bez niektórych współuczestników jest wówczas pozbawiony wszelkiego znaczenia prawnego i wszelkiej skuteczności, jak np. wyrok unieważniający małżeństwo wydany w procesie z powództwa osoby trzeciej przeciwko tylko jednemu z małżonków (Broniewicz, 2007, s. 14–18; Gapska, 2009, s. 87; Michalska-Marciniak, 2011, s. 109, 113; Gudowski, 2018, s. 86–87). Tak też kwalifikuje się orzeczenie wydane przeciwko (z udziałem) osoby fizycznej, która w chwili wniesienia pozwu (wniosku) już nie żyła (Forystek, 2022, s. 112–113). Podobny wniosek przyjmuje się również w doktrynie niemieckiej w odniesieniu do orzeczenia wydanego mimo braku drogi sądowej lub jurysdykcji krajowej, stwierdzającego lub kreującego nieznaną obowiązującemu prawu stosunek prawny (np. ustalającego istnienie lub nieistnienie faktu), zasądającego świadczenie nieznaną systemowi prawnemu (np. przez ustanowienie nieznanego ustawie prawa rzeczowego), niemogącego wyrzucić skutków z przyczyn faktycznych lub procesowych (np. wyrok przeciwko nieistniejącej stronie, wyrok sprzeczny w treści, wyrok kształtujący nieistniejący stosunek prawny, np. przewidujący rozwód nieistniejącego małżeństwa (Rosenberg i in., 2018, s. 352–353)¹⁶.

13 Wyrok beзуżyteczny (*sententia inutiliter data*) nie jest wyrokiem zaliczanym do grupy wyroków nieistniejących (*sententia non existens*). Wyrok nieistniejący nie istnieje, natomiast wyrok beзуżyteczny istnieje w znaczeniu prawnoprocesowym, lecz nie wywołuje konsekwencji materialnoprawnych.

14 Pauli Sententiae 1,18,4: *Iudex familiae herciscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est: alioquin inutiliter datur.*

15 W literaturze prawa procesowego podważono potrzebę wprowadzenia specjalnej kategorii orzeczeń sądowych bezskutecznych, a zatem niewywołujących skutków zamierzonych przez sąd, wskazując, że mogą one zostać wyeliminowane z obrotu z wykorzystaniem środków zaskarżenia (Siedlecki, 1959, s. 15; Gapska, 2009, s. 171–173). Wydaje się jednak, że jest to wadliwe postawienie sprawy: możliwość usuwania ich z obrotu prawnego z wykorzystaniem środków zaskarżenia oczywiście istnieje (nie są to bowiem orzeczenia nieistniejące), ale fundamentalne znaczenie ma rozstrzygnięcie o skuteczności takiego orzeczenia, które (z różnych powodów) z obrotu nie zostanie usunięte.

16 Niektóre przypadki wskazywane w literaturze niemieckiej na gruncie prawa polskiego stanowią przesłanki nieważności postępowania (np. niedopuszczalność drogi sądowej czy brak jurysdykcji

Wadliwość orzeczenia uwzględniającego żądanie zmiany płci osoby pozostającej w związku małżeńskim powinna zostać usunięta w postępowaniu apelacyjnym lub kasacyjnym. Jeżeli jednak tak się nie stanie, należy uznać, że doszło do wydania orzeczenia beзуżytecznego, niewywołującego zamierzonych przez sąd skutków prawnych. Do grupy takich orzeczeń – poza zmianą płci osoby pozostającej w związku małżeńskim – zaliczyć trzeba przykładowo orzeczenie o zobowiązaniu sądu do wydania określonej treści wyroku w innej sprawie, orzeczenie w odniesieniu do prawd naukowych (ustalające, że pierwiastek hel nie jest gazem), historycznych (ustalające, że bitwa pod Grunwaldem miała miejsce 15 lipca 1410 r.), zasad wiary (ustalające, że Jezus Chrystus nie był Bogiem) czy sfery uczuć (zobowiązujące do pokochania powoda), orzeczenie o ustaleniu pochodzenia dziecka urodzonego współcześnie od postaci historycznej, osoby prawnej, postaci fikcyjnej, orzeczenie pozbawiające osobę fizyczną zdolności prawnej, orzeczenie o zasiedzeniu nieistniejącej nieruchomości (np. działki na Księżycu) i tak dalej.

Orzeczenie o zmianie płci osoby pozostającej w związku małżeńskim musi zostać uznane za beзуżyteczne (nieposiadające doniosłości jurydycznej) ze względu na wynikające z niego dążenie do wywołania skutku sprzecznego z podstawowymi zasadami porządku prawnego. Przy ocenie małżeństwa osoby transseksualnej, której płeć została zmieniona, mielibyśmy do czynienia z powstaniem małżeństwa jednopłciowego w rozumieniu prawa, a to jest wykluczone z konstytucyjnego punktu widzenia. W konsekwencji beзуżyteczności orzeczenia w analizowanym przypadku kierownik urzędu stanu cywilnego nie powinien umieszczać w akcie urodzenia transseksualisty wzmianki dodatkowej potwierdzającej zmianę płci (art. 24 ust. 1 i 2 pkt 1 p.s.a.c. *a contrario*).

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk, M. (2006). Zmiana płci w świetle aktualnego stanu prawnego. *Przegląd Sądowy*, 11–12, 206–232.
- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Bycie osobą trans w UE. <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/cf0c9c62-97f5-11e5-983e-01aa75ed71a1/language-pl/format-PDF/source-291199976>
- Banaszkiewicz, B. (2013). „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny”. O niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP. *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, 3, 591–656.
- Błaszczak, Ł. (2015). Charakter prawny powództwa o zmianę płci. Dylematy na gruncie prawa procesowego cywilnego. *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*, 9, 131–156.
- Błaszczak, Ł. (2021). Powództwo oczywiście bezzasadne. Art. 191¹ k.p.c. Wolters Kluwer.
- Bodio, J. (2023). Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 1, 113–132.

---

krajowej) lub nieistnienia orzeczenia, np. wyrok wydany w „jednostronnym” procesie (Siedlecki, 1959, s. 8–15; Miączyński, 1972, s. 108–111).

- Borysiak, W. (2014). Komentarz do art. 1. w: J. Wierciński (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (ss. 18–32). Wydawnictwo LexisNexis.
- Broniewicz, W. (2007). Sententia inutiliter data w postępowaniu cywilnym, *Państwo i Prawo*, 9, 14–20.
- Chwyc, H. (1998). *Zawarcie małżeństwa i jego rejestracja w prawie polskim. Poradnik dla kierowników Urzędów Stanu Cywilnego*. Stowarzyszenie Urzędników Stanu Cywilnego RP.
- Daniluk, P. (2006). Glosa do wyroku SA w Katowicach z 30 kwietnia 2004 r., I ACa 276/04. *Palestra*, 7–8, 307–311.
- Daniluk, P. (2007). Prawne aspekty „chirurgicznej zmiany płci” u transseksualistów. *Państwo i Prawo*, 5, 71–84.
- Domański, M. (2013). Rozdzielność płci nupturientów jako przesłanka istnienia małżeństwa (art. 1 k.r.o.). *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, 4, 821–855.
- Domański, M. (2024). Komentarz do art. 1. w: M. Domański & J. Słyk (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (wyd. 11). Wydawnictwo C.H. Beck on-line.
- Dulko, S., Imieliński, K., & Czerniakiewicz, W. (1983). Prawne aspekty małżeństwa transseksualistów (Analiza niezwykłego przypadku). *Nowe Prawo*, 6, 69–71.
- Dulko, S., & Imieliński, K. (1983). Glosa [do uchwały Sądu Najwyższego z 25 lutego 1978 r., III CZP 100/87]. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, 10, 516–518.
- Europejski Trybunał Praw Człowieka, wyrok z 16 lipca 2014 r., w sprawie *Hämäläinen v. Finlandia*, skarga Nr 37359/09.
- Europejski Trybunał Praw Człowieka, decyzja z 28 listopada 2006 r., w sprawie *Parry v. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 42971/05.
- Europejski Trybunał Praw Człowieka, decyzja z 28 listopada 2006 r., w sprawie *R. i F. v. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 35748/05.
- Feliga, P. (2023). Postępowanie w sprawach małżeńskich. w: S. Cieślak (red.), *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom II. Część III. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Postępowania odrębne w szczególnych kategoriach spraw* (ss. 183–465). Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Filar, M. (1987). Prawne i społeczne aspekty transseksualizmu. *Państwo i Prawo*, 7, 67–77.
- Filar, M. (1990). Glosa do uchwały składu 7 sędziów z 22 VI 1989, CZ 37/89. *Państwo i Prawo*, 10, 116–118.
- Filar, M. (1996). Transseksualizm jako problem prawny. *Przeгляд Sądowy*, 1, 73–84.
- Filar, M. (1999). Tzw. sądowa zmiana płci w świetle prawa polskiego, w: *Pochodzenie dziecka i przysposobienie w prawie polskim i obcym. Transseksualizm – zagadnienia prawne* (ss. 178–193). Stowarzyszenie Urzędników Stanu Cywilnego RP.
- Forystek, J. (2022). Eliminacja z obrotu prawnego orzeczeń sądów cywilnych wydanych przeciwko osobom w chwili wniesienia pozwu nieżyjącym. *Transformacje Prawa Prywatnego*, 2, 97–124.
- Gajda, J. (2014). Zawarcie małżeństwa. w: T. Smoczyński (red.), *System prawa prywatnego, t. 11: Prawo rodzinne i opiekuńcze* (wyd. 2) (ss. 70–150), Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gajda, J. (2017). Metrykalna zmiana płci a zawarcie i istnienie małżeństwa. w: E. W. Pływaczewski & J. Bryk, *Meandry prawa – teoria i praktyka. Księga jubileuszowa prof. zw. dr hab. Mieczysława Goettela* (ss. 159–173). Akademia Policji w Szczytnie.

- Gajda, J. (2024). *Klauzula porządku publicznego w sprawach z zakresu rejestracji stanu cywilnego*. Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gapska, E. (2009). Wady orzeczeń sądowych. Oficyna Wolters Kluwer business.
- Gromadzki, C. (1997). Poczucie przynależności do danej płci jako kryterium przy zmianie oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualistów. *Przeгляд Sądowy*, 10, 61–89.
- Gromadzki, C. (1999). Zmiana oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualistów na podstawie ich psychicznego poczucia do płci odmiennej – zagadnienia prawnomaterialne. w: *Pochodzenie dziecka i przysposobienie w prawie polskim i obcym. Transseksualizm – zagadnienia prawne* (ss. 194–225). Stowarzyszenie Urzędników Stanu Cywilnego RP.
- Gromek, K. (2020). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (wyd. 7). Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gromek, K. (2022). Heteroseksualność małżonków w Polsce i na świecie. *Monitor Prawniczy*, 7, 357–366.
- Grzejszczak, R. (2013). Transpłciowość w świetle badań. w: W. Dynarski & K. Śmiszek (red.), *Sytuacja prawna osób transpłciowych w Polsce. Raport z badań i propozycje zmian* (ss. 13–74). Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego: Fundacja Trans-Fuzja.
- Gudowski, J. (2018). Towarzystwo sporu – przypadek współuczestnictwa specjalnego w sprawie o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym. *Studia Iuridica*, 75, 69–92.
- Haak, H. (1999). *Zawarcie małżeństwa. Komentarz*. Wydawnictwo Dom Organizatora.
- Haberko, J., & Agaciak, A. (2015). Współczesne wyzwania prawa rodzinnego w kontekście problemu zmiany płci. w: M. Nazar (red.), *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza* (ss. 127–142). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Holewińska-Łapińska, E. (2010). Sądowa zmiana płci. Analiza orzecznictwa z lat 1991–2008. w: K. Ślebza (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4 (ss. 11–139). Wolters Kluwer.
- Ignatowicz, J. (1996). Glosa [do uchwały SN z 22 września 1995 r., III CZP 118/95]. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, 4, 192–194.
- Imieliński, K., & Dulko, S. (1987). Transseksualizm a rodzina. Analiza 200 przypadków. w: M. Filar (red.), *Prawo a medycyna u progu XXI wieku. Sympozjum, Toruń 18–19 maja 1987 r.* (ss. 103–106). Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Jancewicz Z. (2014). Wpływ zmiany płci na możliwość zawarcia małżeństwa. w: T. Rakoczy (red.), *Małżeństwo jako zawarty związek mężczyzny i kobiety* (ss. 137–159). Wydawnictwo KUL.
- Jastrzemska, S. (2015). Konsekwencje zmiany płci przez jednego z małżonków dla bytu małżeństwa w świetle orzecznictwa trybunałów międzynarodowych. *Kwartalnik KSSiP*, 3, 5–24.
- Jędrejek, G. (2017). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (wyd. 2). Wolters Kluwer.
- Kamarad, E. (2019). *Zawarcie małżeństwa jako zagadnienie prawa rodzinnego, prawa prywatnego międzynarodowego i prawa konsularnego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Karakulski, J., & Pyłko, J. (2017). Wątpliwości konstytucyjne w zakresie sądowej procedury zmiany płci. *Internetowy Przeгляд Prawniczy TBSP UJ*, 2, 65–81.
- Knyziak, I. (2016). Sytuacja prawna potomstwa osoby transseksualnej. *Metryka*, 1, 113–127.
- KomisarzPrawCzłowiekaRadyEuropy(b.d.), *HumanRightsandGenderIdentity.IssuePaper*. <https://rm.coe.int/human-rights-and-gender-identity-issue-paper-commissioned-and-publishe/16806da753>

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483).
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz. U. 1993 Nr 61 poz. 284).
- Krajewski, R. (2009). Małżeństwa transseksualistów (Uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*), *Jurysta*, 2, 29–31.
- Krzyżewski, Ł. (2023). Problematyka powództwa o ustalenie płci. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*, 105, 19–35.
- Kuśmirek, O., & Sztandera, F. (2017). Prawne aspekty zmiany płci – glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r., I ACa 1830/15. *Medyczna Wokanda*, 9, 275–286.
- Kwiecień-Madej, A. (2022). Wybrane aspekty prawne rodzicielstwa osób transseksualnych. w: L. Bakiera (red.), *Rodzicielstwo w zmieniającym się świecie* (ss. 239–248). Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Leszczyński, J. (1992). Glosa do uchwały Sądu Najwyższego w składzie siedmiu sędziów Izby Cywilnej z dnia 22 czerwca 1989 r. (III CZP 37/89), *Palestra*, 3–4, 97–102.
- Litwin, J. (1965). Glosa do orzeczenia S.Woj. dla m.st. Warszawy z 24 IX 1964, II CR 515/64. *Państwo i Prawo*, 10, 602–609.
- Łętowska, E. & Wolański, J. (2013). Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja RP z 1997 r. *Państwo i Prawo*, 6, 15–40.
- Łączkowska-Porawska, M. (2019). *Heteroseksualność i monogamiczność małżeństwa jako stosunku prawnego*. Instytut Nauk Prawnych PAN.
- Łukasiewicz, J. M. (2022). *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Matczuk, J. (2012). Osoby transseksualne w procesie zmiany płci – wybrane zagadnienia prawne. w: A. Kłonkowska (red.), *Transpłciowość – androgynia. Studia o przekraczaniu płci* (ss. 163–196). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Mazurczak, A., Mrowicki, M., & Adamczewska-Stachura, M. (2019). Sytuacja prawna osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w Polsce. Międzynarodowy standard ochrony praw człowieka osób LGBT i stan jego przestrzegania z perspektywy Rzecznika Praw Obywatelskich. *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich*, 6, 1–128.
- Miączyński, A. (1972). Faktyczne i prawne istnienie orzeczenia w sądowym postępowaniu cywilnym. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zeszyty Prawnicze*, 55, 103–118.
- Michalska, M., & Wojcieszak A. (2017). Stwierdzenie transpłciowości w przypadku osoby pozostającej w związku małżeńskim. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego*, 95, 213–224.
- Michalska-Marciniak, M. (2011). Dopuszczalność skargi o wznowienie postępowania od *sententia inutiliter data*. *Polski Proces Cywilny*, 4, 109–114.
- Michałkiewicz-Kądziela, E. (2020). *Prawo do tożsamości człowieka w prawie polskim i międzynarodowym*. Wolters Kluwer.
- Młot, M. (2016). Sytuacja prawna osób transseksualnych pozostających w związku małżeńskim. *Korowski Przegląd Prawniczy*, 2, 203–209.

- Niedośpiał, M. (2020). Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 czerwca 2017 r., sygn. V ACz 495/17. *Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych*, 1, 117–127.
- Olaś, A. (2023). „Rzecz lub prawo objęte sporem” w rozumieniu art. 192 pkt 3 Kodeksu postępowania cywilnego w sprawie ze skargi pauliańskiej. *Polski Proces Cywilny*, 1, 23–43.
- Olczyk, M. (2014). Problematyka zmiany płci metrykalnej osób transpłciowych w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich. w: A. M. Klonkowska & K. Bojarska (red.), *Psychospołeczne, prawne i medyczne aspekty transpłciowości* (ss. 141–162). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Olczyk, M. (2021). Komentarz do art. 1. w: M. Habdas & M. Fras (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (ss. 29–43). Wolters Kluwer Polska.
- Osajda, K. (2004). Transseksualizm w świetle prawa i praktyki sądów polskich, *Przegląd Sądowy*, 5, 143–162.
- Osajda, K. (2009). Cywilnoprawne aspekty zmiany płci u transseksualistów. w: R. Wieruszewski & M. Wyrzykowski (red.), *Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne* (ss. 179–202). Instytut Wydawniczy EuroPrawo.
- Ostojska, J. (2014). *Sądowa zmiana płci*. Maszynopis rozprawy doktorskiej.
- Pańczyk, F. (2023). Tranzycja w polskim porządku prawnym – ewolucja regulacji, uwagi *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*. *Zeszyty Cywilistyczne Lege Artis*, 8, 298–319.
- Paprocka, A. (2014). Budowanie tożsamości europejskiej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. *Państwo i Prawo*, 12, 20–37.
- Paździór, S. (2006). Transseksualizm w relacji do małżeństwa w prawie kanonicznym i prawie polskim. w: T. Guz & M. Kuć, *Ius et fides. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin Profesora Jana Świtki* (ss. 871–885). Towarzystwo Naukowe KUL.
- Pietrzykowski, K. (2012). Sądowa zmiana płci w orzecznictwie Sądu Najwyższego. *Studia Iuridica*, 55, 125–134.
- Pietrzykowski, K. (2025a). Komentarz do art. 1. w: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (ss. 99–140). Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pietrzykowski, K. (2025b). Komentarz do art. 2. w: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (ss. 140–152). Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pisuliński, J. (1991). Glosa do uchwały składu 7 sędziów [SN] z 22 VI 1989, III CZP 37/89. *Państwo i Prawo*, 6, 112–116.
- Pytlewska, M. (2023). Zmiana danych osób z niezgodnością płci w aktach stanu cywilnego po tranzycji. *Nowy Przegląd Notarialny*, 2, 53–66.
- Radwański, Z. (1991). Glosa [do uchwały SN z 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89]. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, 2, 65–66.
- Rejman, G. (1991). Glosa [do uchwały SN z 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89]. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, 2, 66–67.
- Rosenberg, L., Schwab, K. H., & Gottwald, P. (2018). *Zivilprozessrecht* (wyd. 18). Verlag C.H. Beck.
- Rozental, K. (1991). O zmianie płci metrykalnej *de lege ferenda*. *Państwo i Prawo*, 10, 64–73.
- Rusak-Romanowska, P. (2014). Sytuacja prawna osób dotkniętych transseksualizmem i interseksualizmem – wybrane zagadnienia prawne. *Metryka*, 1, 89–105.

- Rusak-Romanowska, P. (2016). Skutki zmiany płci przez osoby transseksualne w prawie rodzinnym. *Pedagogika Katolicka*, 2, 123–130.
- Rusak-Romanowska, P. (2022). Bezpieczeństwo dzieci i ich prawo do ustalenia swojego pochodzenia w przypadku zmiany płci przez transseksualnego rodzica. *Przegląd Prawo-Ekonomiczny*, 4, 117–132.
- Rzewuski, M. (2022). Dobro dziecka pochodzącego ze sztucznego zapłodnienia od anonimowego dawcy nasienia a dopuszczalność ustalenia bezskuteczności uznania ojcostwa. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 27.02.2020 r., III CZP 56/19. *Przegląd Sądowy*, 2, 104–113.
- Safjan, M. (1993). Glosa do postanowienia [SN] z dnia 22 marca 1991 r. (III CRN 28/91). *Przegląd Sądowy*, 2, 78–90.
- Sąd Apelacyjny w Katowicach, postanowienie z 13 czerwca 2017 r., V ACz 495/17.
- Sąd Najwyższy, uchwała z 25 lutego 1978 r., III CZP 100/77.
- Sąd Najwyższy, uchwała z 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89, OSNC 1989, Nr 12, poz. 188.
- Sąd Najwyższy, postanowienie z dnia 22 marca 1991 r., III CRN 28/91.
- Sąd Najwyższy, uchwała z 8 maja 1992 r., III CZP 40/92.
- Sąd Najwyższy, uchwała z 22 września 1995 r., III CZP 118/95, OSNC 1996, Nr 1, poz. 7.
- Sąd Najwyższy, wyrok z 6 grudnia 2013 r., I CSK 146/13, OSNC-ZD 2015, Nr 2, poz. 19.
- Sąd Najwyższy, postanowienie z 28 maja 2014 r., I CSK 394/13, OSNC 2015, Nr 4, poz. 51.
- Sąd Najwyższy, wyrok z 10 stycznia 2019 r., II CSK 371/18, OSNC 2019, Nr 10, poz. 104.
- Sąd Najwyższy, uchwała z 27 lutego 2020 r., III CZP 56/19, OSNC 2020, Nr 11, poz. 90.
- Sąd Najwyższy, wyrok z 17 marca 2023 r., II CSKP 908/22.
- Sąd Najwyższy, uchwała z 4 marca 2025 r., III CZP 6/24.
- Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy, orzeczenie z 24 września 1964 r., II CR 515/64.
- Siedlecki, W. (1959). *Podstawy rewizji cywilnej*. Wydawnictwo Prawnicze.
- Sobański, R. (2000). Transseksualizm a zdolność do zawarcia małżeństwa (Questio disputanda), w: A. Dębiński & E. Szczot, *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin* (ss. 653–664). Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Sośniak, M. (1983). Glosa [do uchwały Sądu Najwyższego z 25 lutego 1978 r., III CZP 100/87]. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, 10, 515–516.
- Subkowski, M. (2016). Istnienie małżeństwa i jego ustanie a postępowanie w sprawie zmiany płci według aktualnego stanu prawnego oraz w świetle projektu ustawy o uzgadnianiu płci. *Kortowski Przegląd Prawniczy*, 2, 7–11.
- Szeroczyńska, M. (2009). Procedura zmiany płci metrykalnej transseksualistów a ochrona prawa do życia prywatnego w prawie polskim i zagranicznym. *Studia Prawnicze*, 1–2, 237–282.
- Śledzińska-Simon, A. (2013a). Rozwód czy prawne uznanie płci? Glosa do wyroku ETPC z 13.11.2012 r. w sprawie H. przeciwko Finlandii. *Europejski Przegląd Sądowy*, 7, 40–45.

- Śledzińska-Simon, A. (2013b). Sytuacja prawna osób transseksualnych w Polsce. w: W. Dynarski & K. Śmiszek (red.), *Sytuacja prawna osób transpłciowych w Polsce. Raport z badań i propozycje zmian* (ss. 149–180). Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego: Fundacja Trans-Fuzja
- Tomkiewicz, M. (2016). Małżeństwo a zmiana płci w prawie polskim i kanonicznym – zagadnienia procesowe. w: J. Krzywkowska & R. Sztymiler (red.), *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka* (ss. 97–106). Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olszynie.
- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wyrok z 26 czerwca 2018 r., C-451/16, MB przeciwko Secretary of State for Work and Pensions.
- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wyrok z 7 stycznia 2004 r., C-117/01, K.B. przeciwko National Health Service Pensions Agency.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93).
- Ustawa z dnia 23 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. 2014 poz. 1741).
- Walencik, D. (2011). Odmienność płci jako przesłanka konieczna zawarcia małżeństwa w prawie polskim i w prawie kanonicznym. w: A. Tunia (red.), *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej* (ss. 41–54). Wydawnictwo KUL.
- Warylewski, J. (2000). O duszy uwięzionej w obcym ciele. Dopuszczalność chirurgicznej zmiany płci w świetle prawa karnego. *Gazeta Sądowa*, 7–8, 56–60.
- Wawrzyniak, O. (2024). Sytuacja prawna małżonka i krewnych osoby poddającej się tranzycji. *Przegląd Sądowy*, 9, 62–77.
- Wenz, W. (2001). Transseksualizm a prawna zdolność osoby transseksualnej do zawarcia małżeństwa w polskim prawodawstwie cywilnym i porządku kanonicznym. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*, 2, 164–178.
- Wilk, A. (2009). Zawarcie małżeństwa przez osobę transseksualną. w: R. Sztymiler (red.), *Zawieranie małżeństwa w różnych systemach prawnych, religiach i kulturach* (ss. 59–70). Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olszynie.
- Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Resolution 2048. (2015). *Discrimination against Transgender People in Europe*. <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=21736>
- Zieliński, A. (2000). *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*. Oficyna Wydawnicza Muza SA.
- Zielonacki, A. (1988). Zmiana płci w świetle prawa polskiego. *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2, 39–55.